

УДК 672.543/341.2

Крالیч В. Р., к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки та фінансово-економічної безпеки УДУФМТ

ВНУТРІШНІЙ ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Проведено дослідження внутрішнього фінансового моніторингу банку як особливої форми внутрішнього контролю спрямованої на вдосконалення системи фінансової безпеки вітчизняних банківських установ.

Ключові слова: внутрішній фінансовий моніторинг банку, внутрішній контроль банку, система фінансової безпеки банківських установ.

Літ. 22.

Крالیч В. Р., к.э.н., доцент кафедры международной экономики и финансово-экономической безопасности УГУФМТ

Внутренний финансовый мониторинг как особая форма внутреннего контроля банковских учреждений

Проведено исследование внутреннего финансового мониторинга как особой формы внутреннего контроля, направленной на усовершенствование системы финансовой безопасности украинских банков.

Ключевые слова: внутренний финансовый мониторинг банка, внутренний контроль банка, система финансовой безопасности банка.

Kralich V. R., candidate of economic sciences, associate professor of department of international economy and financially-economic security, USUFIT

Internal Financial Monitoring as Special form of Internal Control of Bank Institutions

In this paper a study of internal financial monitoring of the bank as a special form of internal control aimed at improving the financial security of local banking institutions.

Keywords: internal financial monitoring of the bank, internal control of the bank, system of financial safety of home bank institutions.

Постановка проблеми. Поняття «відмивання грошей» усе більше враховується у функціонуванні фінансово-кредитної системи України. Відповідно до міжнародного досвіду, це процес, у результаті якого здійснюється приховування коштів чи іншого майна, здобутих злочинним шляхом, їх розміщення, переказ або інша транзакція через фінансово-кредитну систему.

Жодна банківська установа не застрахована від імовірності випадкової співучасті в процесі відмивання грошей. Тому впровадження комплексу заходів фінансового моніторингу як на рівні фінансово-кредитної системи в цілому, так і окремого банку зокрема, є необхідним та обґрунтованим з погляду вимог світового співтовариства.

У новій Базельській угоді наголошується на потребі міцної та незалежної системи внутрішнього контролю, що надавала б вищим органам управління (зокрема, спостережній раді) своєчасні та цілісні дані, які дозволяли їй здійснювати необхідні наглядові та контрольні функції, у тому числі і при оцінці ризиків, пов'язаних з відмиванням «брудних» коштів. [20]

Удосконалення систем внутрішнього контролю банківських установ, посилення їх у цих умовах мають суттєве значення для забезпечення фінансової безпеки банківської системи країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем забезпечення економічної, фінансової безпеки на рівні держави, підприємств і банків займалися такі вчені, як О. І. Барановський [4], І. А. Бланк [6], М. М. Єрмошенко [7], О. І. Захаров [8], М. І. Зубок [9], О. А. Кириченко [10], П. Я. Пригунов [8].

Високо оцінюючи їх вклад у вирішення проблем забезпечення безпеки на різних рівнях і в різних сферах економіки, зауважимо, що питання створення ефективної системи забезпечення фінансової безпеки банків усе ще залишаються недостатньо вивченими.

Сучасні реалії банківського бізнесу потребують нових форм контролю за грошовими потоками з метою підвищення фінансової стабільності банків, що є основою забезпечення фінансової безпеки вітчизняної банківської системи.

Деякі аспекти цієї теми досліджували вчені та фінансисти-практики О. Бережний [5], С. Дмитров [11], А. Костюк [12], В. Кротюк [13], Є. Мних [14], В. Стельмах [15], О. Хаб'юк [16], В. Шевчук [17], Н. Шульга [18], С. Ярошенко [19].

Проте проблематика статті не зустрічається в прямій постановці питання та, відповідно, системно не розкривається у зазначених працях.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. У всіх економічно розвинених країнах банківські системи є об'єктом посиленого контролю і нагляду як з боку держави, так і з боку їх власників – акціонерів. Необхідність контролю зумовлена тим, що банківська система виконує важливу роль посередника, акумулюючи грошові кошти держави, суб'єктів господарювання та приватних осіб і надаючи їх учасникам ринку під відсотки. В Україні, де поряд з реформуванням економічної, політичної, правової системи відбувається збільшення масштабів кримінальної діяльності, проблема вжиття невідкладних заходів щодо запобігання використанню в кредитно-фінансовій сфері протиправних доходів є надзвичайно актуальною.

Не випадково у «Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2015 року» підвищення ефективності системи внутрішнього контролю віднесено до пріоритетних завдань.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження внутрішнього фінансового моніторингу банку як особливої форми внутрішнього контролю спрямованої на вдосконалення фінансової безпеки вітчизняних банківських установ.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою забезпечення фінансової безпеки (стабільного функціонування й розвитку) кожний банк має створювати ефективну систему внутрішнього контролю.

Зарубіжна термінологія для означення внутрішнього контролю в банках застосовує спеціальне збірне поняття – комплайнс. У широкому значенні слова розуміється порядок здійснення операцій відповідно до чинного законодавства; у вузькому – система заходів, заснованих на солідарній і довірчій взаємодії клієнтів, банку і його співробітників, що забезпечує захист їх інтересів у рамках прийнятих законів та інших нормативних актів.

Внутрішній контроль банку повинен охоплювати всі сфери його діяльності. На практиці він починається зі створення наглядової ради, правління, кредитного комітету. Крім цього, у банках формуються управління (відділи, служби) з внутрішнього контролю, безпосередньо підпорядковані керівництву. У невеликих банках, що відчувають серйозні проблеми, пов'язані з кадровим забезпеченням такої діяльності, функції внутрішнього контролю виконують служби внутрішнього аудиту.

Відповідно до положення НБУ [3] внутрішній контроль у банку – це сукупність процедур, які забезпечують достовірність та повноту інформації, що передається керівництву, дотримання внутрішніх та зовнішніх нормативних актів при здійсненні операцій, збереження активів банку і його клієнтів, оптимальне використання ресурсів банку, управління ризиками, чітке виконання розпоряджень органів управління щодо досягнення мети, поставленої стратегічними та іншими планами банку.

Як бачимо, недопущення збитків – одна з головних цілей внутрішнього контролю.

Ураховуючи, що банківську систему злочинці нерідко намагаються використовувати для відмивання (легалізації) доходів, одержаних злочинним шляхом, ефективним превентивним засобом недопущення таких операцій є внутрішній фінансовий моніторинг банків.

Узагалі фінансовий моніторинг є доволі новою контрольною функцією держави, яка має низку специфічних ознак і посідає окреме місце в системі державного контролю. Як сфера правової та економічної діяльності, фінансовий моніторинг має свій понятійний апарат і спеціальну термінологію. Їх основою є українське законодавство, яке чітко визначає зміст конкретних термінів та регламентує організаційно-правові засади фінансового моніторингу.

Закон України від 28.11.2002 р. №249-IV «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» (далі – Закон) виводить на рівень націо-

нального законодавства поняття фінансового моніторингу і формує відповідну систему протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Згідно із Законом:

– обов'язковий фінансовий моніторинг – це сукупність заходів спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу з аналізу інформації щодо фінансових операцій, що надається суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а також заходів з перевірки такої інформації відповідно до законодавства України;

– внутрішній фінансовий моніторинг – діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу по виявленню, відповідно до цього Закону, фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, та інших фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів. [1]

З метою забезпечення реалізації норм Закону Правління НБУ прийняло Постанову «Про затвердження положення «Про здійснення банками фінансового моніторингу» від 14.05.2003 р. №189 (далі – Положення) [2]. Його дія поширюється на банки та їхні підрозділи. Відповідальним за організацію виконання вимог законодавства України з питань запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та організацію внутрішнього фінансового моніторингу банківської установи є керівник виконавчого органу банку.

Основні завдання банків як суб'єктів первинного фінансового моніторингу полягають у:

– проведенні ідентифікації особи, яка здійснює фінансову операцію, що підлягає фінансовому моніторингу відповідно до цього Закону, або відкриває рахунок (у тому числі депозитний), на підставі наданих у встановленому порядку документів або за наявності підстав вважати, що інформація щодо ідентифікації особи потребує уточнення;

– забезпеченні виявлення та реєстрації фінансових операцій, що відповідно до цього Закону підлягають фінансовому моніторингу;

– наданні уповноваженому органу інформації про фінансову операцію, що підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу, не пізніше ніж протягом 3-х робочих днів з моменту її реєстрації;

– сприянні працівникам уповноваженого органу в проведенні аналізу фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу;

– наданні, відповідно до законодавства, додаткової інформації на запит уповноваженого органу, пов'язаної з фінансовими операціями, що стали об'єктом фінансового моніторингу, у тому числі такої, що становить банківську та комерційну таємницю, не пізніше ніж протягом трьох робочих днів з моменту отримання запиту;

– сприянні суб'єктам державного фінансового моніторингу з питань проведення аналізу фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;

– уживанні заходів щодо запобігання розголошенню (у тому числі особам, стосовно фінансових операцій яких проводиться перевірка) інформації, яка надається уповноваженому органу, та іншої інформації з питань фінансового моніторингу (у тому числі про факт подання такої інформації);

– зберіганні документів, що стосуються ідентифікації осіб, якими здійснено фінансову операцію, що згідно з цим Законом підлягає фінансовому моніторингу, та всю документацію про здійснення фінансової операції протягом п'яти років після проведення такої фінансової операції.

Положенням встановлено, що суб'єкти первинного фінансового моніторингу проводять його за *правилами* внутрішнього фінансового моніторингу та *програмами* здійснення. Банк повинен установити свої правила внутрішнього фінансового моніторингу, які працівник, відповідальний за проведення фінансового моніторингу (далі – відповідальний працівник), вважає найбільш оптимальними. Ці правила мають ураховувати вимоги законів України, що регулюють питання боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, Положення і нормативно-правових актів Національного банку України, актів Державної служби фінансового моніторингу України (далі – ДСФМУ), прийнятих на виконання та відповідно до цих законів, а також рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей, Базельського комітету банківського нагляду.

Основним принципом розробки та реалізації правил внутрішнього фінансового моніторингу і програм здійснення фінансового моніторингу банку є забезпечення участі працівників банку (в межах їх компетенції) у виявленні фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму.

Правила внутрішнього фінансового моніторингу, програми здійснення фінансового моніторингу, які є документами з обмеженим доступом, та інші документи, що стосуються запобігання використанню банку з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, затверджуються органами управління банку у визначеному установчими документами порядку за поданням відповідального працівника.

Програми здійснення фінансового моніторингу розробляються банком відповідно до окремих напрямів його діяльності з обслуговування клієнтів, потребують постійного оновлення в ході проведення фінансового моніторингу та реалізуються для забезпечення функціонування внутрішньобанківської системи запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму.

Виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, повинно здійснюватися безпосередньо працівниками банку за допомогою відповідного програмного забезпечення та має бути організоване таким чином, щоб у найкоротший термін інформація про такі операції повною мірою була передана в підрозділ фінансового моніторингу банку.

Для належного аналізу фінансових операцій кожен структурний підрозділ банку виконує певні функції, що включають витребування додаткових документів, на підставі яких здійснюється фінансова операція, аналіз документів справи з юридичного оформлення поточного (депозитного, кредитного тощо) рахунку клієнта, анкети, первинних документів. Відповідно до статті 64 Закону України «Про банки і банківську діяльність», уразі ненадання клієнтом необхідних документів чи відомостей або з умисного надання неправдивих відомостей про себе банк відмовляє йому в обслуговуванні. При виникненні під час ідентифікації мотивованої підозри щодо недостовірності наданої клієнтом інформації чи навмисного її подання з метою ввести в оману, банк повинен надати інформацію про фінансові операції клієнта до спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу.

Аналіз фінансових операцій з метою виявлення таких, що підлягають фінансовому моніторингу, згідно із законодавством України здійснюють працівники банку перед їхнім проведенням, а також у подальшому процесі обслуговування клієнта. З'ясувавши, що фінансова операція підлягає фінансовому моніторингу, працівник банку має не пізніше 12-ї години наступного робочого дня, відповідно до внутрішніх процедур, повідомити про це відповідального працівника банку, який приймає рішення про потребу реєстрації цієї операції, а також уживає необхідних заходів щодо визначення суті та мети фінансової операції клієнта. Для оперативного та найшвидшого з'ясування відповідальний працівник банку може залучати співробітників інших структурних підрозділів банку.

Типова організаційна структура внутрішньобанківської системи запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, складається з:

- відповідального за систему;
- керівників та працівників відділів банку, які безпосередньо обслуговують клієнтів та беруть участь у здійсненні фінансового моніторингу, зокрема:
 - відділу обслуговування корпоративних клієнтів;
 - відділу обслуговування клієнтів – фізичних осіб;
 - відділу валютного контролю;
 - відділу загального кредитування;
 - відділу платіжних систем;
 - відділу управління цінними паперами;
 - юридичного департаменту [11].

Висновки. Можна визначити, що:

1. Метою внутрішнього фінансового моніторингу є запобігання використанню банківської установи для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

2. Об'єктом внутрішнього фінансового моніторингу є фінансові операції економічних агентів, які розглядаються з позицій законності, доцільності, достовірності та ефективності.

3. Підконтрольними об'єктами є підприємства, установи організації різних форм власності, а також фізичні особи, які здійснюють фінансові операції в межах банківської установи.

4. Контролюючим суб'єктом є відповідальний працівник банку наділений відповідною компетенцією в сфері фінансового моніторингу.

5. Процес здійснення внутрішнього фінансового моніторингу нормативно врегульований.

6. Фінансовий моніторинг здійснюється за допомогою методів спостереження та перевірки і має в основі системно-функціональну складову.

7. Під час здійснення фінансового моніторингу використовуються органолептичні, документальні прийоми узагальнення та реалізації результатів контролю.

8. За видовою класифікацією фінансового контролю фінансовий моніторинг – поточний, державний/внутрішній, фактичний.

Якщо зважити, що змістом внутрішнього фінансового контролю є сукупність елементів, що становлять його механізм, тоді формою внутрішнього фінансового контролю буде зовнішній прояв таких елементів. Порівняльний аналіз систем внутрішнього контролю і внутрішнього фінансового моніторингу банківської установи з позицій системно-функціонального підходу дозволяє зробити висновок, що внутрішній фінансовий моніторинг банківської установи є особливою формою внутрішнього банківського контролю, який забезпечує такий порядок проведення банківських операцій і послуг, що сприяє досягненню встановлених нею орієнтирів і цілей при дотриманні вимог законодавства, нормативних актів центрального банку, а також внутрішніх процедур, стандартів і правил, установлених у банку і спрямований на вдосконалення фінансової безпеки вітчизняної банківської системи.

Література

1. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 28 листопада 2002 року // Урядовий кур'єр. – № 231. – 11 грудня 2002 року.
2. Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затверджене постановою Правління Національного банку України від 14 травня 2003 р. №189 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
3. Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України, затверджене постановою Правління НБУ від 20.03.1998 р. №114 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.ligazakon.ua>.
4. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О.І. Барановський ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2004. – 759 с
5. Бережний О. Ризики використання послуг банків для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму в системі банківських ризиків // Вісник Національного банку України. — 2009. – №4. – С. 3-7.
6. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2004. – 784 с.
7. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави : Нац. інтереси, реал. загрози, стратегія забезпечення : навч. пос. / М.М. Єрмошенко. – К.: Нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 307 с.
8. Захаров О. І. Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності : навч. пос. / О.І. Захаров, П.Я. Пригунов. – К. : КНТ, 2008. – 257 с.
9. Зубок М. І. Основи безпеки комерційної діяльності підприємств та банків / М. Зубок. – К. : КНТЕУ, 2005.
10. Кириченко О. А. Оцінка економічної безпеки операцій комерційних банків України / відп. ред. І. Ф. Родінова // Вчені записки Університету «Крок». – Вип. 17. – К., 2008 – 298 с.
11. Коваленко В. В. Міжнародний досвід у сфері запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму : монографія / Коваленко В.В., Дмитров С.О., Єжов А.В. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 112 с.
12. Костюк А. Н. Корпоративне управління в банках : монографія / Костюк А.Н. – Суми : ДВУЗ «УАБС НБУ», 2008. – 332 с.
13. Кротюк В. Базель II: нова концептуальна редакція Базельської угоди про капітал / В. Кротюк, О. Куценко // Вісник Національного банку України. – 2006. – №3. – С. 2-6.
14. Аналіз і контроль в системі управління капіталом підприємства: Монографія / Мних Є. В., Бутко А.Д. [та ін.] ; за ред. проф. Є.В. Мниха. – К: КНТЕУ, 2005. – 232 с.
15. Контроль: інспектування, аудит, банківський нагляд : монографія / Стельмах В.С., Єпіфанов А.О., Сало І.В. [та ін.]. – Суми: ВДТ «Університетська книга», 2006. – 432 с
16. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету : монографія / О. Хаб'юк. – Івано-Франківськ : ОІППО ; Снятии : ПрутПринт, 2008. – 260 с.
17. Шевчук В. О. Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою (проблеми теорії, організації, методології) : монографія / В.О. Шевчук. – К. : КДТЕУ, 1998. – 502 с.
18. Шульга Н. П. Банківський контролінг: теорія, методологія, практика / Н.П. Шульга. – К. : КНТЕУ, 2004. – 326 с.
19. Теоретичні і методологічні основи контролю : Монографія С.П. Ярошенко [та ін.]. — Суми :ВТД «Університетська книга», 2007. – 251 с.
20. Сайт Банку Міжнародних Розрахунків (Базельський Комітет). – Режим доступу: <http://www.bis.org>.
21. Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.
22. Сайт Ради Європейського Комітету Експертів з Оцінки Заходів Боротьби з Відмиванням Грошей. – Режим доступу: http://www.legal.coe.int/economic_crime.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2014 р.